

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klara Bukovec

Reproduktivne odločitve gejev in lezbijk

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Klara Bukovec

Mentorica: red. prof. dr. Alenka Švab

Reproduktivne odločitve gejev in lezbijk

Diplomsko delo

Ljubljana, 2014

Reproduktivne odločitve gejev in lezbijk

V pozni modernosti so se zgodili veliki premiki na področju družinskega življenja. Spremembe se kažejo predvsem v novih oblikah družin in novi dinamiki odnosov v njih. Istospolne družine so ustvarjene s pomočjo novih reproduktivnih tehnologij (NRT), kjer otrokova biološka mati in oče nista povezana s seksualnim odnosom, kot je to v tradicionalni heteroseksualni družini. Tu se kaže odmik od normativne nuklearne družine. Istospolne družine so v heteronormativnem kontekstu popolnoma izzvale pomen družine, sorodstva in starševstva. Ne govorimo več o binarni delitvi starševstva (mati in oče), temveč je lahko prisotnih več staršev, ki so z otrokom genetsko, socialno ali gestacijsko povezani, med sabo pa tvorijo posebne reproduktivne odnose. V nalogi sem se osredotočila na reproduktivne odločitve gejev in lezbijk. Izkaže se, da se lezbijke največkrat odločajo za umetno oploditev, geji pa za posvojitev ali nadomestno materinstvo. Glavne skrbi, ki jih povezujejo z uporabo NRT so zaskrbljenost glede odsotnosti genetskih povezav med otrokom in enim ali obema staršema ter vpliv na psihološko stanje otroka, ki pa se izkažejo za brezpredmetne. Geji in lezbijke imajo priložnost odločanja kako bo njihova družina izgledala, največkrat zahtevajo fizično ujemanje darovalca z enim ali obema staršema. Obravnavala sem tudi problem socialnega starševstva. Socialni starši nimajo niti zakonske niti genetske povezave z otrokom, v očeh družbe pa so večkrat videni kot odvečni.

Ključne besede: družine, sorodstvo, starševstvo, nove reproduktivne tehnologije

Reproductive decisions of gays and lesbians

In late modernity great changes have occurred in family life. The changes are mostly reflected in new forms of families and the new dynamics of relationships within them. Same-sex families are created with new reproductive technologies (NRT), where the child's biological mother and father are not connected with sexual intercourse as is the case in the traditional heterosexual family. This shows a deviation from the normative nuclear family. In the heteronormative context, same-sex families have completely challenged the meaning of family, kinship and parenthood. We are not talking about a division of parenting (mother and father), anymore, instead it is possible to have parents who are connected with a child with genetic, social or gestational ties. Between the parents are created special reproductive relations. In this thesis I focused on reproductive decisions of gays and lesbians. It turns out that lesbians most commonly opt for artificial insemination and gays for adoption or surrogacy. The main concerns that have been associated with the use of NRT are the absence of genetic ties between a child and one or both parents and the impact on the psychological state of the child, which proved ineffective. Gays and lesbians have the opportunity to decide on the look of their family, most of them demand the physical matching between a donor and one or both parents. I also dealt with the problem of social parenting. Social parents have neither legal nor genetic link with the child, in the eyes of the society are often seen as superfluous.

Key words: family, kinship, parenting, new reproductive technologies

Kazalo

1	Uvod.....	5
2	Družine.....	6
3	Heteronormativnost kot družbeni kontekst.....	7
4	Družine istospolnih parov	8
4.1	Sorodstvena razmerja	9
5	Reproduktivni vidiki	10
5.1	Nove reproduktivne tehnologije	10
5.1.1	Oblike novih reproduktivnih tehnologij	11
5.1.2	»Problemi« pri uporabi novih reproduktivnih tehnologij	13
5.2	Posvojitev	16
6	Izbiranje darovalca spolne celice pri lezbičnih parih.....	17
6.1	Izbire lastnosti darovanih spolnih celic	18
6.2	Reproduktivna razmerja	19
7	Socialno starševstvo.....	21
7.1	Problemi socialnih mater	22
8	Istospolne družine v Sloveniji.....	23
9	Diskusija	25
10	Zaključek	27
11	Literatura	28

1 Uvod

V pozni modernosti so se zgodili veliki premiki na področju družinskega življenja. Spremembe se kažejo predvsem v novih oblikah družin in novi dinamiki odnosov v njih. Istospolne družine so preko novih reproduktivnih tehnologij spremenile tradicionalno razumevanja sorodstva, družine in starševstva. Starševstvo sedaj ni omejeno le na mater in očeta, prisotnih je lahko več staršev med njimi pa se pletejo posebni reproduktivni odnosi. Prišlo je tudi do decentralizacije biološki vezi v gejevskih in lezbičnih sorodstvih, pomembni postaneta ljubezen in izbira, ki sta temelj za oblikovanje sorodstvenih odnosov (Weston v Sobočan 2009, 67).

Kljub temu pa so zahodne poznomoderne družbe še vedno heteronormativne, favorizira se heteroseksualnost in stigmatizira homoseksualnost (Švab 2007). Heteroseksualna družina (oče, mati in otrok) je tista, ki je v družbi sprejeta kot normativna in kakršenkoli odklon je dojet kot nepravilen. Gejevske in lezbične družine so pod pritiskom teh norm in regulirane s strani zakonodaje. To jim otežuje proces ustvarjanja družine in tudi življenja kot družina. Biološko starševstvo je še vedno videno kot superiorno socialnemu, kar posledično pomeni velik pritisk za socialne starše s strani družbe. Prav tako so tudi otroci žrtve stigmatiziranja zaradi življenja v istospolni družini. Problem nastopi tudi pri ustvarjanju družine, saj istospolni partnerji otroka ne morejo posvojiti, prav tako je za istospolne pare prepovedana umetna oploditev. Zato se mora veliko od njih odpraviti v tujino. Ana Sobočan vpelje tudi pojem nevidne družine, kar nakazuje na pravno in socialno nevidnost istospolnih družin (Sobočan 2009).

Osrednji cilj diplomske naloge je bilo preko analize sekundarnih virov analizirati reproduktivne odločitve istospolnih parov. Zanimalo me je tudi, kako geji in lezbijke oblikujejo reproduktivne odnose ter kako se soočajo s heteronormativnimi družbenimi normami v procesu ustvarjanja družine in po njeni ustvaritvi - problem socialnega starševstva.

V prvem poglavju diplomske naloge sem se osredotočila na spremembe družinskih oblik v pozni modernosti, kamor spadajo tudi istospolne družine. Opisujem pojav odmika od tipične nuklearne družine (mama, oče in njuni otroci), k vse večjemu porastu reorganiziranih družin. Govorimo o pluralizaciji družinskih oblik (Švab in drugi 2006). V postmodernem svetu še

vedno prevladuje ideologija heteronormativnosti, ki stoji na heteroseksualnosti, tradicionalni družini in tradicionalnih odnosih. Geji in lezbijke to idejo izzivajo predvsem na področju starševskih vlog in identitet ter reproduktivnih odločitev, česar se bom dotaknila v drugem poglavju. Istospolne družine ustvarjajo nov koncept družinskih in sorodstvenih odnosov kar opisujem v tretjem poglavju. Kate Weston govori o vezeh izbire. V gejevskih in lezbičnih sorodstvih niso pomembne biološke vezi, pomembna je ljubezen ter izbira, ki postaneta glavna lastnost sorodstvenih odnosov (Weston v Sobočan 2009, 67). V naslednjem poglavju opisujem reproduktivne vidike, pri čemer se osredotočim na posvojitve in nove reproduktivne tehnologije, ki so za istospolne partnerje postale sredstvo za ustvaritev družine ter probleme, ki pridejo z njimi. Najpogostejša je umetna oploditev pri lezbijkah in posvojitve ali nadomestno materinstvo pri gejih. V šestem poglavju analiziram odločitve lezbijk glede darovalca spolnih celic in analiziram reproduktivne odnose, ki jih tvorijo istospolni pari z darovalci spolnih celic. Nato se dotaknem problema socialnega starševstva. Na koncu sledi analiza slovenskih raziskav na področju istospolnih družin in diskusija na temo problematik, katerih sem se med pisanjem dotaknila.

2 Družine

V zadnjih desetletjih so opazne velike spremembe na področju družinskega življenja. Na osebni ravni se kažejo v prestrukturiranju zasebnosti in preobrazbi intimnosti. Oblikujejo se nova partnerska razmerja, ki temeljijo na demokratičnosti in reflektivnosti (Giddens v Švab in drugi 2006, 127). Zaznati pa je še vedno stigmo neheteroseksualnosti partnerskih in družinskih oblik. Normativna oblika družine je nuklearna družina. To je družina, ki jo lahko opredelimo kot majhno skupnost moškega in ženske, ki sta poročena, ter njuni otroci. Gre za družbeno predstavo o tem kakšna naj bi bila ureditev spolnih, čustvenih in starševskih razmerij. Je ideja, ki je že desetletja močno zasidrana v kolektivni zavesti zahodne kulture, v realnosti pa predstavlja manj kot 20% vseh družin v Evropi. Druge oblike družine so opredeljene glede na nuklearno družino in so v večini dojete kot nenavadne (Rener in drugi 2006).

Zaradi vse raznovrstnejšega družinskega življenja lahko govorimo o pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik, ki se vidi med drugim tudi v naraščajočem številu reorganiziranih družin, med katere spadajo istospolne družine (Švab in drugi 2006).

Istospolne družine se v družboslovnih literaturah poimenuje različno – kot netradicionalne, izbirne, reorganizirane družine, družine izbire (Urek 2005). S tem poimenovanjem »izpostavimo in poudarimo razliko, odmik (od heteroseksualne družine), ki tako samodejno postane predmet prevlade« (Urek 2005, 17).

Ko govorimo o sodobni družini ne mislimo več na heteroseksualni par in otroka, ampak v družino vključujemo tudi prijatelje, kar je značilno za geje in lezbijke (Weeks in drugi v Silva in Smart 1999, 84). Razširja se binarno razumevanje starševstva (starša sta mati in oče). Staršev je lahko več, tako se vzpostavljajo popolnoma nova razmerja med biološkimi in socialnimi starši, prijatelji in izvornimi družinami (Donovan v Švab 2007, 155).

Za ustvaritev istospolne družine je potrebna reproduktivna asistenca izven istospolnega para, ki si želi ustvariti družino (Berkowitz in Ryan 2009). Nove reproduktivne tehnologije so močno izzvale tradicionalne predpostavke glede družinskih in sorodstvenih odnosov. Sodobne študije družin, ki so se osredotočile na družinske prakse (Silva in Smart 1999) in na vezi izbire (Weston v Jones 2011, 221) skupaj z novimi reproduktivnimi tehnologijami predstavljajo »grožnjo« nuklearni družini. Biogenetske vezi sicer ostajajo osrednje v konstrukciji družine, niso pa edine vezi, ki vežejo, niti nimajo le enega pomena (Jones 2011).

3 Heteronormativnost kot družbeni kontekst

Lezbične in gejevske družine rušijo in na novo ustvarjajo koncept družine in sorodstva, ki je do današnjega časa počival na heteronormativnosti širše družbe. Spreminja se pomen starševstva, očetovstva in materinstva. Gre za izziv heteronormativnosti na področju starševskih vlog in identitet, saj podirajo tradicionalni pogled na družine in spreminjajo pogled na reprodukcijo kot heteroseksualno domeno (Švab 2007).

Heteronormativnost je ideologija, ki promovira spolno konvencionalnost, heteroseksualnost in tradicionalnost družine kot pravi način življenja (Ingraham v Bengtson in drugi 2005, 143). Tipično imajo heteroseksualnost za »bolj naravno« kot druge oblike seksualnosti in se jo dojema kot standardno spolno prakso (Bengtson in drugi 2005). Napeljuje ljudi k reprodukciji heteroseksualnosti in marginaliziranju tistih, ki je ne (Adam v Bengtson in drugi 2005, 143). Osrednje prepričanje heteronormativnosti je, da se moški in ženske kot nasprotni spol med sabo seksualno privlačijo in vežejo zaradi naravnih sil, ki ležijo v njih (Ingraham v Bengtson

in drugi 2005, 143). Heteronormativnost vsebuje vsaj tri binarna nasprotja: »pravi« moški in »prave« ženske nasproti spolnim »deviantom«, »naravna« seksualnost proti »nenaravni« in »pristine« družine proti »psevdo« družinam. Za vsako od teh nasprotij velja prepričanje, da je med njimi meja, vsak posameznik pa spada ali na eno ali na drugo stran (Jagose v Bengtson in drugi 2005, 144). Ta nasprotja so organizirana hierarhično v smislu, da imajo tisti ki so na »pravi«, »naravni« in »pristni« strani več moči in legitimnosti kot tisti na »deviantni«, »nenaravni« in »psevdo« strani (Ingraham v Bengtson in drugi 2005, 144).

Heteronormativnost je lahko v povezavi z geji in lezbijkami videna kot oblika družbenega nadzora, ki lahko negativno vpliva na njihovo življenje in na njihove možnosti pri ustvarjanju družine (Berkowitz in Ryan 2009). Heteronormativni pritiski se pogosto kažejo v širši družini, npr. ko člani razširjene družine ne sprejemajo druge partnerke kot enakovrednega otrokovega starša ali pa pritiski glede pričakovanih spolnih vlog in da je za otrokov dober razvoj potreben oče (Švab 2007). Vidi se tudi pri procesu ustvarjanja družine, kjer je lezbičnim parom po večini zakonsko prepovedana oploditev z biomedicinsko pomočjo in so tako prisiljene najti druge načine oploditve. V heteronormativnem kontekstu je njihovo materinstvo nezaželeno in se ga od njih ne pričakuje (Kuhar in Švab 2005).

4 Družine istospolnih parov

Istospolne družine so v družboslovni literaturi običajno uvrščene med nekonvencionalne, netradicionalne ali alternativne družine (Urek 2005). Že poimenovanje kaže na odmik od normative. Vpeljemo lahko tudi pojem nevidne družine. Prav zaradi heteronormativne umeščenosti so socialno in pravno nevidne. »Razmerja med družinskimi člani konvencionalno določata krvno sorodstvo ali poroka med partnerjema, ki s tem veljata za starša; tako so družinska razmerja, ki imajo družbeno pripoznano legitimiteto, proizvod bioloških ali pravnih determinant« (Sobočan 2009, 65). Nevidnost se kaže tako v prepoznavnosti s strani zakonodaje, pa tudi javne reprezentacije bioloških vezi, kot superiornih v primerjavi s socialnimi. Nevidnost v pravnem smislu ohranja in generira simbolno neenakost socialnih družinskih odnosov (Sobočan 2009).

Istospolne družine so pri svojem oblikovanju naleteli na dve glavni oviri: 1.) istospolne družine niso priznane kot legitimna oblika družinskega bivanja, niso zaščitene s strani prava;

2.) »družinsko življenje v svoji klasični obliki evocira podobe heteroseksualnosti, heteronormativnosti in tistih kontekstov, iz katerih so homoseksualne osebe družbeno izključene« (Sobočan 2009, 78).

4.1 Sorodstvena razmerja

Sorodstvena razmerja temeljijo na dveh kontrastnih vendar odvisnih elementih, kri (biogenetski material) ter ljubezen – nekaj, kar legitimira ustvaritev krvnih vezi in ki varuje tiste, ki so s krvjo povezani. To je tisto, kar se problematizira pri družinah istospolnih parov. Gre za predpostavljeno izključenost in grožnjo pravi družini (Hayden 1995). Sorodstvena razmerja so bila vedno odvisna od političnih, religioznih in ekonomskih družbenih struktur, vendar njihov pomen postaja vse bolj individualen, določen s čustvi med posamezniki ter manj z ekonomskimi in političnimi razmerji (Stone v Zaviršek 2009, 1). Sorodstvo je postal fluiden, procesualen in individualen koncept (Sobočan 2009).

Kate Weston (v Hayden 1995, 41) govori o decentralizaciji bioloških vezi v gejevskih in lezbičnih sorodstvih, izbira, ljubezen pa postaneta glavni lastnosti sorodstvenih odnosov (Hayden 1995). Westonovo delo se osredotoča na družine prijateljev in ljubimcev, na družine izbire, ki izpodbijajo svetost krvi in zakona kot edine determinante legitimnih sorodstvenih vezi. Weston implicira, da so družine izbire izziv dominantnemu modelu sorodstva, in njenim temeljem, ki slonijo na reprodukciji in bioloških vezeh (Hayden 1995). Poudarja pomembnost izbire in ljubezni, ki določajo vezi sorodstva. To se razlikuje od dominantnih modelov in oddaljuje od reka »kri ni voda« (Strathern v Hayden 1995, 44). Westonova torej govori o dveh vrstah vezi, krvnih in izbirnih. Zavzema se za skupine, ki včasih nimajo izbire, saj si morajo odnose in intimnosti ustvarjati na novo, še toliko močnejše s prijatelji, z namenom oblikovanja novih družinskih in sorodniških vezi na mestih kjer so bile pretrgane krvne (Weston v Sobočan 2009, 67). »Namesto družine, v katero smo postavljeni z rojstvom, se nova sorodniška mreža oblikuje na podlagi intimnih razmerij, skrbi, varnosti, podpore, zaupanja« (Sobočan 2009, 67).

5 Reproductivni vidiki

Geji in lezbijke so tradicionalno izključeni iz konvencionalne družine, ki velja za osnovno celico družbe. »Reprodukcija velja za heteroseksualno domeno, kar naj bi določala narava in podpirala zakonska ureditev« (Sobočan, 66). Istospolnim osebam je bila celo onemogočena, kar kaže na njeno nezaželenost. Lezbijkam odrekajo asistirano oploditev, ne urejajo nadomestnega materinstva, prav tako v Sloveniji za istospolne osebe niso dovoljenje posvojitve (Sobočan 2009).

5.1 Nove reproductivne tehnologije

Nove reproductivne tehnologije odpravljajo predpostavko, »da so zakonska zveza, heterospolna spolnost in reprodukcija neločljivi deli koherentne naravne celote, v kateri so starši in otroci med seboj povezani s krvnimi vezmi« (Zaviršek 2009, 12). Potrebno je konceptualno razširiti pojem starševstva, saj starši niso le tisti, ki so z otrokom povezani po krvni zvezi ali poročni aliansi dveh odraslih ljudi (Zaviršek 2009).

Nove reproductivne tehnologije (NRT) so pomagale številnim parom, ki po naravni poti ne morejo imeti otrok (Zaviršek 2009). Med njimi so tudi istospolni pari. Poznamo več oblik novih reproductivnih tehnologij in sicer in vitro oploditev, umetna oploditev z darovano spolno celico (sperma ali jajčece) in nadomestno materinstvo (surogatstvo). Otroci, ki se rodijo gej moškimi s surogatstvom imajo lahko dve mami in dva očeta – gestacijsko mater, genetsko mater, genetskega očeta in socialnega očeta. Otroci rojeni s pomočjo umetne oploditve lezbičnim parom pa imajo očeta, ki daruje spolno celico in genetsko ter socialno mamo. Lahko pa tudi dodatno mamo, ki daruje spolno celico (v primeru, da je namenjena gestacijska mati neplodna) in dve socialni mami. Identiteta moškega je lahko paru popolnoma neznana. Pojav novih reproductivnih tehnologij je prav zaradi razširjanja družine povzročil veliko kontroverznosti (Golombok 2013).

Za nadaljevanje je potrebno razčistiti dva pojma. Genetska mati je ženska, ki je z otrokom genetsko povezana, medtem ko je gestacijska mati tista, ki otroka donosi in rodi, a z njim ni genetsko povezana. Običajno gre za pogodbeno razmerje med genetsko in gestacijsko materjo, od gestacijske matere pa se pričakuje oz. je dogovorjeno, da bo po končani nosečnosti otroka predala genetski materi in očetu oz. pogodbeni stranki. Izpostavljam tudi,

da ni nujno, da je par, ki otroka naroči, z njim genetsko povezan, saj lahko obe spolni celici kupita ali dobita. Je pa najbolj običajno, da je vsaj eden od para z otrokom genetsko povezan.

Oprelitev pojmov je pomembna, saj se bom v nadaljevanju nanašala na genetske in gestacijske vezi, ki obstajajo ali ne obstajajo v razmerju starš-otrok pri uporabi NRT.

Število rojstev s pomočjo novih reproduktivnih tehnologij se večja vsako leto. Pri rojstvih, kjer sta uporabljena materino jajčece in očetova sperma ter je mati tista, ki gre skozi nosečnost, imata starša tako genetsko kot gestacijsko povezavo z otrokom, tako kot tisti starši, ki otroka spočnejo naravno. Vendar se večja število rojstev s pomočjo reproduktivne donacije, kjer moški in/ali ženske darujejo svoje spolne celice ali pa ženska ponudi svoje telo za nosečnost (surogatstvo). Posledica teh reproduktivnih procesov je, da manjka gestacijska in/ali genetska povezava med enim ali obema staršema in otrokom. Tako ima lahko otrok več »staršev«. Nekoga, ki daruje jajčece, nekoga ki daruje spermo, nadomestno mamo in dva starša, katera otrok prepozna kot mamo in očeta, oz. mamo in mamo v lezbičnih odnosih ter očeta in očeta v gej odnosih. (Golombok 2013).

Problem s katerim se soočajo v Sloveniji, je, da je uporaba novih reproduktivnih tehnologij zakonsko prepovedana samskim osebam in istospolnim parom, prav tako primanjkuje ljudi, ki bi bili pripravljene darovati spolne celice (uvoz je prepovedan), zato ni jasno koliko jih je uporabilo NRT v tujini (Zaviršek 2009). Vendar je bilo kljub temu v Sloveniji z darovanjem spolne celice med leti 2001 in 2008 spočetih 93 otrok (Kocmur v Zaviršek 2009, 11).

5.1.1 Oblike novih reproduktivnih tehnologij

V zadnjih letih se je povečalo število otrok, ki so bili spočeti s pomočjo novih reproduktivnih tehnologij (Golombok in drugi 1995). Najbolj uporabljena tehnika pri lezbijkah je umetna oploditev, pri gejih pa nadomestno materinstvo (Robertson 2005).

Umetna oploditev z darovano moško spolno celico

Največkrat gre za obliko reprodukcije pri kateri ima ženska lahko otroka, moški pa je za to nezmožen. Tako morata najti darovalca moške spolne celice za inseminacijo ženske. V tem primeru je mati biološki starš, oče pa socialni starš tega otroka (Golombok 2000). Pri lezbijkah je to najpogostejša oblika reprodukcije. Ženske imajo dve možnosti. Lahko gre za

samo-inseminacijo s spermo prijatelja ali kupljeno spermo iz »sperm bank«, lahko pa gre za inseminacijo, pri kateri ji pomaga zdravnik (Golombok 2013).

Umetna oploditev z darovano žensko spolno celico

Do te oblike po navadi pride, kadar ženska ne more imeti otroka. V tem primeru mora par najti žensko (običajno prijateljico ali znanko), ki bo darovala jajčece. Če oba starša ne moreta imeti otroka, lahko najdeta darovalko jajčeca in darovalca sperme. V tem primeru ni noben od staršev z otrokom povezan genetsko (tako kot pri neodvisni posvojitvi) je pa mama tista, ki otroka nosi in rodi (njegova gestacijska mama) (Golombok 2000). Nekateri samske ženske ali lezbični pari želijo kombinirati donacijo jajčec z umetno oploditvijo s pomočjo darovane spolne celice. To je lahko nujno zaradi ne-fertilnosti partnerke, ki želi otroka nositi. Je pa tudi način, da imata oba starša biološki odnos z otrokom, saj ena podari jajčece in je s tem z otrokom genetsko povezana, druga pa je gestacijska mati. Obe materi sta tako biološka starša, vendar je le ena od njiju z otrokom genetsko povezana (Golombok 2013).

Nadomestno materinstvo (Surogatstvo)

Surogatstvo lahko dojemamo kot tehnološki napredek, ki gejem omogoča, da postanejo starši. Starševstvo s pomočjo surogatstva je vodilo do velikih politizacij moških kot gej staršev, saj so obdani s sovražnim pravnim in socialnim okoljem (Murphy 2013). Mitchel in Green (2007) pravita, da je surogatstvo unikaten način, ki omogoča gej moškim, da ustvarijo družino, kjer so z otrokom biogenetsko povezani, s samo bežnim kontaktom z nadomestno mamo in darovalko spolne celice (Mitchel in Green v Murphy 2013, 12). Za spočetje otroka s pomočjo nadomestnega materinstva je potrebno sprva najti žensko, ki bo otroka pripravljena nositi. V primeru polnega surogatstva, surogat daruje tudi jajčece, v drugih primerih pa je potrebno najti tudi žensko, ki bo darovala spolne celice, katero nato oplodijo s spolno celico enega izmed partnerjev, druga ženska pa nosi otroka in je z njim gestacijsko povezana. Temu rečemo gestacijsko surogatstvo (Golombok 2013).

Greenfield in Seli (v Murphy 2013, 3) sta v svoji raziskavi med geji, ki iščejo surogatstvo in donacijo ženskih spolnih celic, raziskovala odločanja glede genetskega očetovstva. Odločitev, kateri od partnerjev bo daroval spolno celico je temeljila na starosti (tisti, ki je starejši, daruje), večji želji po genetskem starševstvu in skupni odločitvi o tem, kateri partner ima boljše gene. Za tiste, ki so imeli enako željo po očetovstvu, so jajčeca oplodili s spermo obeh partnerjev. Mitchell in Green sta raziskovala, na podlagi česa se gej starši odločajo glede

biogenetske povezave in gestacijske vloge in kako se rešujejo problemi enakosti med staršema (socialnim in biološkim). En način, kako je bilo to doseženo je, da so izbrali darovalko jajčec, ki je imela podobne fizične lastnosti kot eden ali oba partnerja (Mitchel in Green v Murphy 2013, 4).

Geji vse bolj postajajo vpleteni v reprodukcijo, kljub težavam do dostopa reproduktivnih tehnologij in pravnih ovir. Murphy (2013) analizira kako gej moški razumejo potrebo po starševstvu in kaj vpliva na njihovo izkušnjo. Večina moških v raziskavi je prvotno imela prepričanje, ki je povezovalo homoseksualnost z dejstvom, da ne bodo imeli otrok. Biogenetsko sorodstvo je bila glavna skrb gejev v raziskavi, saj privilegira povezavo med enim staršem in otrokom. Imeli so tri glavne rešitve: 1.) izmenjava (kdo bo prvi na vrsti), 2.) zavestno nevednost (mešanje sperme, da se ne ve, kdo je genetski oče) in 3.) skrivanje (starša nočeta povedati, kdo je genetsko povezan z otrokom). Geji, ki so sodelovali v raziskavi, so želeli, da bi otroci izgledali kot oni in s tem potrdili sorodstveno povezanost. Berkowitz trdi, da kljub temu, da imajo geji in lezbijke možnost odločanja o tem, kako bo njihova družina izgledala, se odločajo na podlagi kulturnih predpisov, ki privilegirajo biogenetske in zakonske oblike sorodstva (Berkowitz v Murphy 2013, 12).

Še ena skrb, ki se pojavlja med geji, je, da bo nadomestna mati ogrožala odnos staršev do otroka, predvsem ko je kontakt še vedno vzpostavljen tudi po otrokovem rojstvu. Ni namreč znano, kako se bodo otroci počutili, ko bodo izvedeli, da je njihova gestacijska mati, ki je lahko tudi njihova biološka mati, otroke spočela z namenom, da jih preda »pravim« staršem (Golombok 2013).

V Sloveniji je znan primer nadomestnega materinstva, ko se je gejevskemu paru rodila hčerka. V reprodukcijo sta bila torej vključena dva očeta ter genetska nadomestna mati. Za uresničitev te želje sta morala odpotovati v ZDA, kjer sta na rojstnem listu oba zapisana kot starša otroka (Kocmur v Zaviršek 2009, 11).

5.1.2 »Problemi« pri uporabi novih reproduktivnih tehnologij

Nove reproduktivne tehnologije so ustvarile nove oblike družin, ki so povzročile številne skrbi. Nanašajo se predvsem na skrb za psihološko dobrobit otroka, odsotnost genetske povezanosti in dejstvo, da presegamo tradicionalno obliko reprodukcije (heteroseksualni par)

in v reprodukcijo vpeljemo več ljudi. Izpostavila bom tudi problem istospolnih oseb, katerim so NRT po večini onemogočene, kar kaže na nezaželenost ustvarjanja istospolnih družin (Sobočan 2009).

Glavne težave, ki so prišle na dan s pojavom novih reproduktivnih tehnologij so naslednje:

Večje število vključenih v reprodukcijo

Glavni tabu pri uporabi NRT je, da poveča število ljudi, ki so vključeni v reprodukcijo. Po navadi gre za tri osebe, starša in anonimnega darovalca ali darovalko spolne celice. V rojstvo otroka je lahko s pomočjo NRT vključenih tudi do pet ljudi. Med njimi so: darovalec moške spolne celice, darovalka ženske spolne celice, nadomestna mati in starša, ki sta se za otroka odločila (Zaviršek 2009).

Pojasnjevanje bioloških in nebioloških povezav otroku in okolici

Pri istospolnih starših je jasno, da je par pri uporabi NRT pridobil ali žensko ali moško spolno celico od tretje osebe (Zaviršek 2009). »V teh primerih so starši prisiljeni okolici in otroku pojasniti prepletenost bioloških/donorskih in starševskih/nebioloških povezav, saj ima otrok povečini enega ali celo dva biološka darovalca in vsaj enega starša, ki z njim ni v krvni zvezi, lahko pa je socialnih staršev tudi več kakor dva.« (Zaviršek 2009, 12)

Odsotnost genetske povezave

Pogled, da odsotnost genetske povezanosti med otroki in starši škoduje družini, izhaja iz študij družinskih oblik, kjer je socialno starševstvo ločeno od biološkega. Mišljene so predvsem družine, kjer sta oba starša genetsko ne-povezana z otrokom, in družine, kjer eden od staršev nima genetske povezave. Vendar, če že obstajajo faktorji težavnosti prilagajanja, je to v večini povezano s posvojitvijo (npr. slabo ravnanje z otroki pred posvojitvijo) ali da so prisotni krušni starši (npr. sprememba odnosa z že obstoječim staršem), ne pa z odsotnostjo biološke povezanosti med starši in otroki (Golombok 2013).

Vpliv na psihološko stanje otroka

Nekateri so mnenja, da je lahko spočetje otroka s pomočjo darovane spolne celice škodljivo za starševstvo in za psihološko stanje otroka. Razlog iščejo ali v skrivanju otrokovih genetskih izvorov ali odsotnosti genetske povezave z enim ali obema staršema. Warnock trdi, da manjkajoča genetska povezava med otrokom in staršem predstavlja grožnjo odnosu

negenetskega starša in otroka (Warnock v Golombok in drugi 1995, 286). Skrbi glede »skrivnostnosti« izhajajo iz posvojitve. Nekateri posvojeni otroci, ki niso dobili informacije o svojih rojstnih starših, so imeli več emocionalnih, vedenjskih problemov in problemov identitete, kot otroci, ki so to informacijo imeli (Golombok 2013). Predpostavljali so, da je pravzaprav skrivnostnost glede inseminacije s pomočjo darovanih spolnih celic tista, ki vpliva na družinske odnose in da bodo otroci spočeti s pomočjo NRT, zmedeni glede svoje identitete. Otroci se lahko počutijo tudi prevarani s strani staršev, če izvejo resnico (v večini primerov jim je bila prikrita) (Golombok in drugi 1995).

Vendar vse več raziskav o družinah, ki so formirane s pomočjo reproduktivnih donacij kažejo, da so skrbi glede vplivov na starševstvo in razvoj otroka brezpredmetni. Manjše težave naj bi bile povezane (kot že omenjeno zgoraj) s skrivnostnostjo glede bioloških izvorov otroka, ne pa metodo spočetja samo po sebi. Na splošno, odsotnost genetske ali gestacijske povezave med otrokom in starši ne vpliva na kakovost njihovega odnosa ali na otrokovo prilagajanje (Golombok 2013).

V raziskavi (Golombok in drugi 1995), ki je bila izvedena med uporabniki NRT, so ugotovili, da so genetske vezi manj pomembne za družinsko delovanje, kot pa močna želja po tem da postaneš starš. Ne glede na to ali je bil otrok genetsko nepovezan z enim staršem (v primeru donacije spolnih celic) ali obema (v primeru posvojitve), je bila kvaliteta starševstva, kjer sta mati in oče (ali mati in mati v lezbični zvezi ter oče in oče v gej zvezi) vložila veliko truda, da postaneta starša, superiorna, kot pri tistih, ki so ustvarili družino na običajen način. Kaže se tudi podobnost v kvaliteti starševstva med tistimi, ki so ustvarili družino s pomočjo darovane spolne celice in tistimi, ki so otroka posvojili, kar kaže na to, da ni važno, ali je otrok genetsko nepovezan z enim staršem ali obema. Neuravnovešenost v genetskih odnosih med starši in otrokom ne zmoti procesa starševstva (Golombok in drugi 1995). Snowden, ki je opravil intervjuje z mladimi, ki so bili spočeti s pomočjo darovanja spolnih celic, pravi, da ni videti, da bi bili travmatizirani glede informacije o načinu spočetja, da bi bili neprepičani glede svoje identitete ali da je bil odnos med otrokom in socialnim staršem kakorkoli oškodovan (Snowden v Golombok in drugi 1995, 297).

Dostopnost homoseksualcev do novih reproduktivnih tehnologij

Zaradi tega, ker vse več gejev in lezbijk išče načine reprodukcije, se pojavlja konflikt glede dostopnosti homoseksualcev do reproduktivnih tehnik. Tako kot se nekateri ljudje sprašujejo ali je dobro, če otroka vzgajata gej starša, se nekateri sprašujejo, če naj bi geji in lezbijke

sploh imeli otroka (Robertson 2005). V Sloveniji imajo tako istospolni pari, kot tudi samske ženske zakonsko prepovedano uporabo NRT (Sobočan 2009). Te restrikcije omejujejo reproduktivno svobodo gejev in lezbijk (Robertson 2005).

Veliko ljudi vidi homoseksualno reprodukcijo kot nenaravno in neprimerno uporabo medicinskih sredstev. Ne vidijo je v dobrobit otroku. Ta nasprotovanja lahko vodijo k državnim restrikcijam dostopa gejev in lezbijk do NRT (kar vidimo ob primeru Slovenije). Nasprotovanja so tudi glede predvidevanja, da homoseksualna spolna usmerjenost slabo vpliva na otroka (Robertson 2005).

Težave povezanosti starša in otroka, spočetega s pomočjo NRT

Pojavile so se tudi bolj splošne skrbi v povezavi z uporabo NRT. Primer so starši, ki se niso mogli sprijazniti s svojo neplodnostjo in se posledično težje povežejo z otrokom (Burns v Golombok in drugi 1995).

5.2 Posvojitve

Naslednja oblika, kako lahko lezbični in gejevski pari ustvarijo družino, je s posvojitvijo otroka. Posvojitve je pri lezbičnih in gejevskih parih velikokrat dojeta kot najbolj optimalna možnost, saj bo tako otrok lasten obema staršema. Ta utemeljitev izvira iz bioloških determinant starševstva. V taki situaciji posvojitve pomeni odpoved biološkemu starševstvu, da bi lahko partnerja, kot socialna starša delovala čim bolj podobno biološkim staršem. Gre predvsem za željo, da sta oba partnerja kot starša enakovredna in da otrok obema pripada enakovredno, kot bi bilo to v primeru, če bi bila oba starša biološka starša tega otroka (Kuhar in Švab 2005).

Poznamo dve obliki posvojitve, ki sta relevantni za istospolne družine:

Posvojitve s strani partnerja/ke

Moški in ženske, ki imajo otroka iz prejšnje zveze in si želijo posvojiti otroka svojega partnerja (Bernstein in Reimann 2001). Ta posvojitve lahko prekine odnos med otrokom in že obstoječim staršem (Ritter 2010).

Neodvisna posvojitve

To je posvojitve, kjer posamezniki želijo posvojiti otroka izven svoje bližnje družine (Bernstein in Reimann 2001).

Neodvisne posvojitve potencialno koristijo tako posvojenemu otroku kot tudi staršema, ki otroka posvojita. Prednosti, ki jih prinašajo posvojenemu otroku niso le stabilnost in skrb, katera izhaja iz vzgoje v domu, kjer ima dva starša, vendar tudi otrokova finančna in pravna varnost. Neodvisna posvojitve daje staršema možnost ustvaritve družine, katere drugače ne bi imeli. Posvojitve s strani partnerja/ke prinašajo podobne koristi. Čeprav ima otrok, ki je posvojen s strani partnerja/ke že obstoječe razmerje starš-otrok (katere otroci pri neodvisni posvojitvi nimajo), ta vrsta posvojitve prinaša številne prednosti. Prinaša dodatno finančno in pravno varnost preko partnerja/ke ter zmanjša tveganje, da se otroka vzame iz doma, če biološki starš zboli ali umre (Ritter 2010).

Problem, ki se pojavi pri posvojitvah, je, da so take družine videne kot drugorazredne s strani družbe, saj med otrokom in staršem ali staršema ni biogenetske povezanosti. Neplodni pari se zato obračajo k možnostim, ki jim bodo omogočile spočeti otroka, s katerim bo vsaj eden od staršev genetsko povezan. To je še en primer, kjer se vidi superiornost bioloških vezi nad socialnimi (Bernstein in Reimann 2001).

6 Izbiranje darovalca spolne celice pri lezbičnih parih

Po tem, ko se istospolni pari odločijo, kako ustvariti družino, se morajo odločiti tudi, kdo bo darovalec spolne celice in ali želijo, da igra darovalec aktivno vlogo v otrokovem življenju ali ne. Raziskava opravljena med lezbijkami, ki so se odločale za ne/znanega darovalca na Švedskem in Irskem je pokazala, da se je večina lezbijk odločila, da želijo imeti znanega darovalca (Ryan-Flood 2005). Glavni razlog za to leži v tem, da imajo zagotovljeno informacijo, kdo je biološki oče. To si želijo, da lahko morebiti razkrijejo to informacijo otroku, če bo le-ta to želel. Znanega darovalca si želijo tudi, da bo vpeljan v otrokovo življenje kot moški vzornik. Kljub temu, da so se sodelujoči v raziskavi zavedali, da je lahko ta vloga pripisana kateremukoli moškemu, se jim je zdelo lažje, da to vlogo prevzame biološki oče (Ryan-Flood 2005). Odločitev za znanega darovalca lahko dojemamo tudi kot sinonim za aktivno starševsko vlogo (Švab 2007).

Vendar je potrebno z vključitvijo znanega darovalca urediti in se dogovoriti glede nove dinamike odnosov, ki nastanejo. Starševstvo se namreč tako razširi na dodatno, tretjo osebo. V povezavi s tem so lezbijke iz švedsko-irske raziskave izrazile zaskrbljenost, da bo zaradi vpletenosti, biološki oče zahteval skrbniške pravice in bo imel zaradi svoje heteroseksualne usmerjenosti (Ryan-Flood 2005) in zaradi superiornosti bioloških vezi pravne prednosti. Lahko se zgodi tudi, da so pravice biološkega, vendar odsotnega očeta večje od pravic socialne mame zaradi pravne neurejenosti (kot je to v Sloveniji) (Sobočan 2009).

Lezbične matere tako z biološkim očetom ustvarjajo nova pravila starševstva, ki se oddaljujejo od heteroseksualnih starševskih pravil. Pogosta oblika starševstva med istospolnimi družinami pa je tudi sostarševstvo med geji in lezbijkami (Švab 2007). Večina darovalcev med sodelujočimi v švedsko-irski raziskavi je bila gej moških. Med sodelujočimi v raziskavi, ki so želeli aktivno vlogo darovalca v otrokovem življenju, je bil gej moški očitna izbira. Vzrok je v tem, da geji in lezbijke delijo podobno zgodovino zatiranja temelječo na homofobični diskriminaciji in na podlagi tega delijo razumevanje kompleksnosti izbire starša v odprtem gejevskem/lezbičnem življenjskem stilu (Ryan-Flood 2005). Vendar so v raziskavi lezbijke kot negativni vidik izbire geja za darovalca izpostavile njihovo ranljivost iz pravnega vidika (Švab 2007).

6.1 Izbire lastnosti darovanih spolnih celic

Če se ženske odločijo za oploditev pri zdravniku, lahko v nekaterih državah po svetu »izbirajo« določene karakteristike darovalcev sperme. Te določbe so bile tradicionalno povezane z omogočanjem heteroseksualnim parom, da izgledajo kot družina. Jones (2011) je v svoji raziskavi iskala pomembnost teh praks pri nekaterih lezbičnih parih. Raziskuje konstrukcijo impliciranih biogenetskih povezav med otroki spočetimi s strani darovalca in obema materama ter njune razširjene družine. Raziskuje tudi uporabo istega darovalca za drugega otroka (da bosta oba otroka biogenetsko povezana) (Jones 2011). Fizično ujemanje darovalcev s prejemniki je pogost pojav, saj naj bi tako otroci, spočeti s pomočjo darovalcev, izgledali kot genetično soroden član družine. V raziskavi je Jones (2011) raziskala tri načine, kako je biogenetska kontinuiranost konstruirana: implicitne (rasne) biogenetske povezave med otroki spočetimi s strani darovalcev, in materama; eksplicitni podaljsek impliciranih biogenetskih povezav z družino so-matere; in biogenetska kontinuiranost med sorodniki v določenih družinah (Jones 2011). Večina si želi, da otrok izgleda kot eden ali oba starša. Izpostavlja primer lezbičnega para, ki je želel, da je otrok enake rase kot socialna mati.

Raziskava kaže tudi na željo lezbijk, da bo otrok ne samo v genetskem, ampak tudi v kulturnem smislu povezan z razširjeno družino (Jones 2011). Jones raziskuje tudi prednosti uporabe istega darovalca za drugega otroka. To bi namreč minimaliziralo število tujih bioloških povezav znotraj družine (Snowden v Jones 2011, 230). Uporaba sperme darovalca priskrbi biogenetsko vez med otroki spočetimi s strani tega darovalca. Uporaba istega darovalca tudi drugič daje konstantnost »moške prisotnosti« v družini (Jones 2011). Otrok ima tako lahko malo tolažbe, da sta z bratom/sestro popolnoma biogenetsko povezana. Darovalec kot oseba nima posebnega pomena, pomembna je le informacija o darovalcu (Jones 2011).

6.2 Reproktivna razmerja

Reproduktiven odnos definiramo kot povezavo med osebama nasprotnega spola z namenom spočetja otroka. V zadnjih letih so dogovori med prijatelji ali znanci glede darovanja spolnih celic pomagali številnim gejem in lezbijkam, da so postali starši (Dempsey 2010). Lezbične in gejevske družine so tako večkrat videne kot družine izbire, kar predpostavlja, da so samo-refleksivne in inovativne v strukturi. Deborah Dempsey (2010) izpostavi tri glavne pristope oblikovanja družin na podlagi intervjujev, ki jih je naredila z istospolnimi pari, ki so želeli ustvariti družino: standarden darovalec, družbena solidarnost in skupno starševstvo (Dempsey 2010).

Standardni sporazum z darovalcem

Primer takega sporazuma je, ko je oče biološki starš otroka, ki ga vzgaja lezbični par. S sporazumom skušajo določiti očetov status darovalca, ne pa status člana družine. Družina je v tem primeru lezbični par in otrok. Kakršenkoli kontakt biološkega očeta je dojet kot kontakt družinskega prijatelja. Ko heteroseksualni ali lezbični pari uporabijo darovano spolno celico iz klinike, identiteta biološkega očeta ni znana. Otrok lahko (po želji) izve identiteto darovalca v prihodnosti (odvisno od dogovora darovalca s kliniko). S standardnim sporazumom z darovalcem želijo doseči anonimnost identitete biološkega očeta, razen v primeru, ko/če otrok začne postavljati vprašanja (Dempsey 2010).

Sporazum socialne solidarnosti

Primer sporazuma socialne solidarnosti, ki ga Dempsey navaja je lezbični par, ki je prepoznan družbeno in pravno kot primarni skrbnik. Gejevska partnerja pa sta prepoznana kot očeta in

imata priložnost, da razvijeta ne-stanovanjski, vendar ljubeč odnos do otroka. Predvidenih je veliko obiskov med vsemi štirimi starši in otrokom. Ta sporazum ni tako neoseben kot prvi in temelji na nadaljujočem prijateljstvu in skupni podpori, ne pa na fiksni pogodbi. Gre za odnos, temelječ na prijateljstvu z jasno določenimi statusi razširjene družine. Biološki oče in njegov partner in njuna razširjena družina sta bila v Dempseyevem primeru sprejeta, ne kot stanovanjska starša ali legalna skrbnika, vendar kljub temu kot očeta, ki sta del otrokove socialne družine (Dempsey 2010).

Sostarševski sporazum

Primer sostarševskega sporazuma sta dva prijatelja nasprotnega spola, ki med sabo nista v partnerskem odnosu, vendar sta se odločila, da bosta imela otroka s pomočjo inseminacije. S tem dogovorom skušata poudariti, da bosta za otroka skrbela oba starša in da bo otrok redno v odnosu s katerokoli osebo, ki bo pomembna biološkima staršema, vključno z bodočimi partnerji. Namen standardnega sporazuma darovalca je, da potrdi otrokov socialni prostor v reorganizirani družini istospolnega para. V sporazumu socialne solidarnosti je fokus ustvariti prostor otroka v razširjenih vezeh biološke mame in očeta, vendar so ženskam še vedno dodeljene primarne, stanovanjske vloge. V sostarševskem sporazumu je predpostavka, da je biološko materinstvo in očetovstvo podlaga za starševske pravice in odgovornosti, vendar je prijateljstvo raje kot seksualna ljubezen temelj starševskega odnosa (Dempsey 2010).

Strah, ki se poraja pri ženskah, je, da se bo sporazum, ki je bil narejen pred spočetjem otroka z biološkim očetom (da bo imel minimalno ali nič vpetosti v otrokovo življenje), spremenil v željo za bolj znaten odnos, ko je otrok dejansko rojen (Dempsey 2010). V raziskavi Dempsey so ženske skušale čustveno nepredvidljivost rešiti na tri načine: izbrati biološkega očeta, ki jim je bil všeč, ki so mu zaupale in ki je bil sodelujoč (Dempsey 2010).

Ta študija indicira, da se lahko status prijateljstva v reproduktivnih odnosih kaže v inovativnih in tudi v bolj konvencionalnih oblikah. V standardnem sporazumu darovalca spolne celice in dogovorih, kjer biološki oče ni viden kot enakovreden starš, je viden zanimiv poizkus transformacije socialnih odnosov med biološkim očetom in otroki v prijateljstvo, raje kot v starševstvo. To predstavlja zanimivo rekonfiguracijo prijateljstva kot ideje sorodstva, kjer je očetovska biološka povezanost predvidena kot prijateljski odnos, dokler otrok ne izrazi želje po tem, da izve kdo je njegov biološki oče (Dempsey 2010).

7 Socialno starševstvo

Socialno starševstvo je družbeni odnos, socialna kategorija in koncept in je dojeta kot nasprotje biološkemu starševstvu (Zaviršek 2009). Pojem starš se po navadi nanaša na dejstvo, da sta odrasla in otrok v krvni povezavi ali povezana s poročno zvezo dveh odraslih ljudi. Je koncept, ki poudarja, da vsa starševstva ne temeljijo le na bioloških povezavah. Tradicionalne predpostavke postavljajo krvno povezavo za merilo starševstva (Zaviršek 2009). Tu tiči razlog, zakaj socialni starši v velikih primerih z družbenega stališča niso prepoznani kot »pravi« starši. Je pa dejstvo, da so v porastu družine, ki nasprotujejo tem predpostavkam, med njimi so tudi istospolne družine. Pri teh so za reprodukcijo uporabljene nove reproduktivne tehnologije (Zaviršek 2009). »Socialno starševstvo definiramo kot družbeni odnos med odraslim in otrokom, ki ne temelji na krvni povezavi, temveč na socialno-čustveni, in je glede na časovno dimenzijo stalen, po svoji kvaliteti pa intimen in vsebuje ekonomsko odgovornost odraslega do otroka« (Zaviršek 2009, 3)

V Sloveniji, tako kot v večini držav v Evropi, zakonodaja ne daje enakih pravic staršem, ki z otroki niso genetsko povezani, medtem, ko imajo biološki starši do otrok samoumevne pravice (Zaviršek 2009). Družinska razmerja se med otrokom in socialnim staršem (v kontekstu istospolne družine) ne prepoznava kot enakopravnih ali upravičenih do kakršnihkoli zavezujočih odnosov s strani zakonodaje. Nimajo ne pravic, ne dolžnosti. Zakonodaja teh oblik družin ne prepoznava, zato ni nobenih ukrepov, ki bi ponudili rešitev takim odnosom. Tako si istospolne družine pri rešitvi teh problemov ne morejo pomagati s pravnimi orodji (Sobočan 2009). Darja Zaviršek definira starševstvo kot »odnos dolgotrajne in kontinuirane ekonomske, skrbstvene in emocionalne povezanosti med odraslim in otrokom« (Zaviršek 2009, 5). Zato meni, da je sama delitev med biološkim in socialnim starševstvom nepotrebna (Zaviršek 2009).

Istospolni pari se morajo pri ustvarjanju družine odločiti tudi, kdo bo biološki starš otroka in kdo socialni. V raziskavi Ane Sobočan so se respondenti odločali na podlagi naslednjih karakteristik: glede na starost partnerke (starejša rodi prva), na željo partnerke, da rodi ali da zaplodi otroka ter dejstvo ali ima ena partnerka že otroka s katerim je povezana biološko ali ne (Sobočan 2009).

7.1 Problemi socialnih mater

Lezbijke, ki so socialne matere, nimajo niti genetske povezave z otrokom niti pravne, tudi če so ti otroci namerno spočeti s pomočjo darovane spolne celice znotraj predanega razmerja (Bergen in drugi 2006). Socialne matere imajo velikokrat težave pri sprejemanju identitete starša predvsem zaradi pomanjkanja pravne prepoznavnosti (Hequembourg in Farell v Bergen in drugi 2006, 202). Če gresta na primer biološka in nebiološka mati narazen nima socialna mati ne pravne upravičenosti ne bioloških osnov za zahtevanje skrbništva, kot bi to imel oče. (Bergen in drugi 2006). Posvojitev s strani partnerja/ke je način, kako lahko nebiološke mame pridobijo prepoznavnost (Dalton in Bielby v Bergen in drugi 2006, 203), vendar v Sloveniji ni zakonsko urejeno za istospolne pare.

Težave se kažejo tudi v vsakdanjem življenju, saj zaradi ideologije biološkega starševstva, mnogi socialnih staršev ne priznavajo za »prave« starše. S tem, ko nimaš ne pravne ne biološke vezi z otrokom, je vloga socialne mame videna kot odvečna, saj je edina starševska vloga ženske v tej družini že zasedena (Slater v Bergen in drugi 2006, 204). Raznospolni starši, ki skrbijo za otroke svojih partnerjev/partnerk v reorganiziranih družinah, vsaj v javnih očeh v veliki večini veljajo za »prave« starše, medtem ko starši v istospolnih družinah naletijo na drugačen odziv. Večkrat so izpostavljeni spraševanju, kdo je otrokova prava mati ali oče (Sobočan 2009). Bergen in kolegi (2006) pravijo, da so priimki otrok in pravne poteze primarni simbolni načini, s katerimi skušajo lezbične družine konstruirati legitimno starševsko identiteto nebiološkim mamam. (Bergen in drugi 2006). G. A. Dunne izpostavlja, da funkcija, ki jo pripisujemo materinstvu izvira ne več toliko iz samega rojevanja, vendar iz prepoznavanja osebe kot matere s strani družbe (Dunne v Sobočan 2009, 66).

Lahko rečemo, da je vez med socialnim staršem in otrokom ranljiva (Zaviršek 2009), saj socialni starši ne morejo odločati o zdravstveni oskrbi otroka ali posegih, ne morejo uveljavljati porodniškega ali bolniškega dopusta, težave pa imajo tudi na področju dedovanja in delovnega prava (Sobočan 2009). Razmerja med otroki in socialnimi starši otrok zakonodaja ne prepozna kot enakopravne tistim med otroki in biološkimi starši. Socialni starši nimajo zavezujočih odnosov, niti pravic niti dolžnosti glede otroka (Sobočan 2009). »Ker zakonodaja ne tematizira istospolnih družinskih skupnosti, ne more predlagati ukrepov in sistemskih rešitev v primeru takih razmerij« (Sobočan 2009, 65). To pomeni, da si

istospolne družine v veliko primerih ne morejo pomagati z obstoječimi pravnimi orodji (Sobočan 2009).

8 Istospolne družine v Sloveniji

Istospolne družine spadajo v sklop reorganiziranih družin. Lahko nastanejo kot sestavljene družine (otrok iz pretekle zveze) ali pa so izvirne (otrok se rodi gejevskemu/lezbičnemu paru ali ga posvojita). V Sloveniji nimamo točnega podatka koliko naj bi bilo združenih (»sestavljenih« oz. reorganiziranih) družin, po nekaterih ocenah pa naj bi jih bilo okoli 30% (Švab v Zaviršek 2009, 10). Zaradi vse več razvez se pogosteje zgodi, da ljudje, ki se poročijo še enkrat, prinesejo v nov zakon otroka, ki z drugim ni v biološkem odnosu.

Največji problem istospolnih parov, ki skušajo ustvariti družino je, da je v Sloveniji onemogočena uporaba NRT za istospolne pare prav tako pari ne morejo otroka posvojiti. Zato so osebe, ki si želijo ustvariti družino prisiljene iti v tujino ali najti drug način (Zaviršek 2009). Zato me je zanimalo, koliko homoseksualcev si v Sloveniji pravzaprav želi otroka in kaj so ovire, ki jih pri tem ustavljajo, če sploh jih. Za raziskavo tega vprašanja se bom nanašala na raziskavo »Sprejeti med prijatelji, zavrjnjeni v družbi«, ki sta jo izvedla Alenka Švab in Roman Kuhar (2005). V raziskavi sta ugotovila, da si 42% gejev in lezbijk vključenih v raziskavo želi otroka, 40 % si otroka ne želi, ostali pa so bili neodločeni. Bistvenih razlik med obema spoloma nista našla. Pri njunih respondentih naj bi želja po otrocih pri gejih in lezbijkah obstajala le na načelni ravni. Oni naj bi si načeloma želeli otroka, vendar se respondenti zavedajo da so realne možnosti za to majhne. Ideja o otrocih je torej v teh primerih potlačena. Problem, ki ga omenjata, je tudi krivda, s katero se nekateri geji in lezbijke soočajo. Gre za misel, da jim morda pravica do otrok ne pripada, ki se v nekaterih primerih stopnjuje do te mere, da si geji in lezbijke sami zanikajo upravičenost, da bi imeli otroke (Kuhar in Švab 2005). Pri lezbijkah je bil opažen manjši strah, da želja po otroku ne bi bila uresničljiva, kot pri gejih, saj se jim zdi ta možnost bolj realna. V raziskavi so sodelovali predvsem mlajši geji in lezbijke, kar je domnevno vplivalo na podobna razmišljanja respondentov o otrocih. O njih razmišljajo kot o možnosti v prihodnosti (Kuhar in Švab 2005). To sovпада s trendom podaljševanja mladosti, ko mladi odločitve, kot so poroka in otroci, prelagajo na poznejši čas v življenjskem poteku (Rener in drugi 2006).

Pomembna razlika se vidi med heteroseksualnimi in homoseksualnimi ženskami. Pri prvih je zaznati družbeno pričakovanje in pritisk, da imajo otroke, medtem, ko je pri lezbijkah pričakovanje nasprotno. Lezbično materinstvo v heteronormativnem svetu velja za nezaželeno, ali celo nevarno. Ena od razlik med homoseksualci in heteroseksualci je tudi ta, da geji in lezbijke že od samega začetka razmišljajo o različnih možnostih, kako priti do otroka, medtem ko je pri heteroseksualcih večinoma prva in edina opcija biološko starševstvo (Kuhar in Švab 2005).

Ana Sobočan (2009) je v svoji raziskavi ugotovila, da si večina izmed gejev in lezbijk, ki jih je intervjuvala, želi ustvariti družino, oziroma je prisotna želja po otroku. Glavno vprašanje pa je, kako postati starš. Pri ženskah je bila pri odločitvah za starševstvo predvsem dilema, za kakšen način oploditve se odločiti, za oploditev v tujini, oploditev doma brez medicinske asistencije ali spolnim odnosom z moškim. Pri moških pa so razmišljali med dogovorom z žensko ali lezbičnim parom ali za nadomestno materinstvo (Sobočan 2009). Alenka Švab in Roman Kuhar, sta prav tako raziskovala vprašanje, na kak način bi istospolni pari ustvarili družino. Na izbiro so imeli naslednje možnosti: umetna oploditev pri nas, umetna oploditev v tujini, »po dogovoru« z drugim gejem/lezbijko, »po dogovoru« z drugo hetero osebo, s posvojitvijo če/ko bo ta mogoča in drugo. Kot najbolj verjetna je bila izbrana možnost »drugo« (52,4 %), 41,6 % pa jih je izbralo »posvojitev«. Nato se jih je največ odločilo za umetno oploditev pri nas (26,5 %), sledi »po dogovoru« z drugim gejem/lezbijko (15 %), umetna oploditev v tujini (14,7 %) ter »po dogovoru« z drugo hetero osebo (14,5 %). (Kuhar in Švab 2005). Realno stanje pa je naslednje. Med tistimi, ki v raziskavi imajo otroka, jih ima 3,1 % otroka iz heteroseksualne zveze, 0,2% jih je spočelo otroka z umetno oploditvijo, 0,2 % »po dogovoru« in 0,5 % na drugačen način (Kuhar in Švab 2005). Poglavitni pomislek pri gejih in lezbijkah ali imeti otroka ali ne, je predvsem strah pred odzivom družbe na otroke, ki bi odraščali v njihovi družini (Kuhar in Švab 2005).

Dejstvo je, da pravno področje izključuje istospolne družine, kar pomeni oviro za polno družinsko življenje. (Hodson v Sobočan, 71). V Sloveniji dolžnosti in pravice znotraj družin določa Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Le ta govori o zakonski skupnosti med moškim in žensko, roditeljske pravice pa prav tako pripadajo le očetu in materi. Istospolne zveze so tako izvzete. Razmerja med družinskimi člani legitimirajo odnosi, kreirani preko biologije in zakona. Izključenost iz pravnih ureditev pomeni zavrnitev pravice do biomedicinske pomoči, posvojitev znotraj družine obeh partnerk/partnerjev istega spola pa prav tako ni mogoča (Sobočan 2009).

9 Diskusija

V pozni moderni je prišlo do velikih sprememb tako na področju intimnosti kot tudi sprememb družin in družinskih odnosov. Zaradi vse raznovrstnejšega družinskega življenja lahko govorimo o pluralizaciji družinskega življenja in družinskih oblik, ki se vidi med drugim tudi v naraščajočem številu reorganiziranih družin, med katere spadajo istospolne družine (Švab in drugi 2006). Istospolni partnerji se na vsakodnevni ravni srečujejo s homofobijo heteronormativne družbe. Družine istospolnih partnerjev poimenujemo kot reorganizirane, netradicionalne, alternativne (Urek 2005), kar že samo po sebi kaže na odstop od normalnosti. V postmodernem svetu namreč še vedno prevladuje ideologija heteronormativnosti, ki stoji na heteroseksualnosti, tradicionalni družini in tradicionalnih odnosih (Weston v Sobočan 2009, 67). Na nek način jo lahko jemljemo kot obliko družbenega nadzora, ki vpliva tako na možnosti ustvarjanja družine gejev in lezbijk kot tudi na njihovo življenje (Berkowitz in Ryan 2009).

Na spremembe družinskih oblik so imele velik vpliv nove reproduktivne tehnologije, ki so pomagale mnogim ljudem, ki sami ne morejo imeti otrok. Preko različnih oblik, kot so in vitro oploditev, umetna oploditev s pomočjo darovanja spolne celice in nadomestno materinstvo, so popolnoma spremenile tradicionalen pogled na družine in sorodstvo. Kate Weston govori o decentralizaciji bioloških vezi v gejevskih in lezbičnih sorodstvih, izbira, ljubezen pa postaneta glavni lastnosti sorodstvenih odnosov (Weston v Hayden 1995, 50). Kar je največji tabu, ki so ga prinesle NRT je, da presegajo binarno deljenje starševstva na mati in očeta (Donovan v Švab 2007, 155), sedaj imamo lahko več staršev, med njimi pa se oblikujejo posebni reproduktivni odnosi.

Na podlagi česa istospolni pari sprejemajo reproduktivne odločitve, kakšne težave se jim pri tem pojavljajo in kakšne so posledice teh odločitev so bila glavna vprašanja, na katera sem skušala preko analize sekundarnih virov odgovoriti. Ugotovila sem, da je pri večini gejev in lezbijk problem, da jim je pravno onemogočena uporaba NRT ter posvojitvev. To kaže na splošno nezaželenost istospolnih družin, (Sobočan 2009) v heteronormativnem kontekstu je materinstvo in očetovstvo istospolnih oseb nezaželeno in se ga ne pričakuje (Kuhar in Švab 2005). Težave, katere ima družba z uporabo NRT se navezujejo predvsem na skrb za dobrobit otroka in zaskrbljenost glede odsotnosti genetskih povezav z enim ali obema staršema.

Vendar vse več raziskav o družinah, ki so formulirane s pomočjo NRT kažejo, da so skrbi glede vplivov na starševstvo in razvoj otroka brezpredmetni prav tako odsotnost genetske ali gestacijske povezave ne vpliva na kakovost odnosa med staršema in otrokom (Golombok 2013). Problem, ki se je izpostavil je tudi, da so tako družine, ki posvojijo otroka, kot družine, ki uporabljajo NRT videne kot drugorazredne prav zaradi odsotnosti genetske povezanosti otroka z enim ali obema staršema ter odsotnosti pravne ureditve problema.

Naslednje vprašanje na katerega sem skušala odgovoriti je, na podlagi česa istospolni pari, ki se odločajo za NRT izbirajo spolne celice darovalca in kakšne reproduktivne odnose s tem tvorijo. Večina lezbijk v švedsko-irski raziskavi se je odločila, da želijo imeti znanega darovalca, saj želijo imeti zagotovljeno informacijo, kdo je biološki oče, da lahko to informacijo posredujejo otroku, če bo le-ta to želel. Prav tako si želijo biološkega očeta za moškega vzornika otroku. Glavna skrb, ki se pojavlja pri oblikovanju novih reprodukcijskih odnosov je, da bo zaradi vpletenosti, biološki oče zahteval skrbniške pravice in bi imel zaradi svoje heteroseksualne usmerjenosti (Ryan-Flood 2005) in zaradi superiornosti bioloških vezi pravne prednosti. Pogosta oblika, ki se pojavlja pri tvorjenju reproduktivnih odnosov je zato sostarševanje med geji in lezbijkami (Švab 2007). Skupaj namreč delijo podobno zgodovino zatiranja temelječe na homofobiji (Ryan-Flood 2005) in drug drugega razumejo, saj se soočajo s podobnimi problemi.

Pri izbiri spolnih celic darovalcev so najbolj pogoste zahteve po fizičnem ujemanju darovalca in staršema, saj naj bi tako izgledali kot »prava« družina, kljub odsotnosti genetske povezanosti med otrokom in enim ali obema staršema. Kljub temu, da imajo geji in lezbijke možnost odločanja kako bo njihova družina izgledala, so njihove odločitve sprejete na podlagi kulturnih predpisov, ki dajejo prednost biogenetskim oblikam sorodstva (Berkowitz v Murphy 2013, 12). Z odločitvijo za NRT se pojavljajo vprašanja glede zaupanje darovalcu spolnih celic. Zaradi tega se med darovalci in starši tvorijo sporazumi. Glavni trije so standardni sporazum z darovalcem, sporazum družbene solidarnosti in skupno starševstvo (Dempsey 2010).

Naslednji problem, ki sem ga obravnavala je problem socialnega starševstva. Tradicionalne predpostavke namreč postavljajo krvno povezavo za merilo starševstva (Zaviršek 2009). V Sloveniji zakonodaja ne daje enakih pravic staršem, ki z otrokom niso genetsko povezani in biološkim staršem. Istospolne družine se tako pri reševanju problemov ne morejo pomagati s pravnimi orodji (Sobočan 2009). Glavni problem pri socialnih starših je, da nimajo niti

genetske niti pravne povezanosti z otrokom in imajo zato večkrat težavo pri sprejemanju identitete starša. Vloga socialne mame je v istospolni družini večkrat videna kot odvečna, saj je edina starševska vloga ženske v družini že zasedena (Bergen in drugi 2006). Socialni starši ne morejo odločati ne o zdravstveni oskrbi otroka niti o posegih, ne morejo uveljavljati porodniškega ali bolniškega dopusta, težave pa se pojavijo tudi na področju dedovanja in delovnega prava (Sobočan 2009). Prav slab položaj socialnih staršev je eden izmed razlogov, zakaj med istospolnimi pari potekajo debate, kdo bo tisti, ki bo z otrokom genetsko povezan (razen pri posvojitvah). V raziskavi Greenfield in Seli so se glede darovanja spolne celice odločili na podlagi starosti (tisti, ki je starejši daruje), večji želji po biogenetski povezanosti in skupni odločitvi o tem kateri partner ima boljše gene (Greenfield in Seli v Murphy 2013, 3).

10 Zaključek

Istospolne družine so ustvarjene s pomočjo novih reproduktivnih tehnologij kjer otrokova biološka mati in oče nista povezana s seksualnim odnosom, kot je to v tradicionalni heteroseksualni družini. Tu se kaže odmik od normativne nuklearne družine. Ta unikaten način odločitve, kakšne težave se jim pri tem pojavljajo in kakšne so posledice teh odločitev. Istospolnim parom je pravno v večini onemogočena uporaba NRT ter posvojitve (Sobočan 2009). V heteronormativnem kontekstu je njihova reprodukcija nezaželena in se je ne pričakuje. Če se geji in lezbijke odločajo za otroka se večinoma odločijo za znanega darovalca, saj ima tako otrok možnost spoznanja identitete biološkega starša, hkrati pa ima ob sebi vzornika (Ryan-Flood 2005). Glavne skrbi pri uporabi NRT so vplivi na psihološko stanje otroka ter odsotnost genetske povezave med otrokom in enim ali obema staršema, ki pa se izkažejo za brezpredmetne (Golombok 2013).

Pri izbiri darovalca so najbolj pogoste zahteve po fizičnem ujemanju darovalca in staršema, saj naj bi tako izgledali kot »prava« družina (Jones 2011), kljub odsotnosti genetske povezanosti med otrokom in enim ali obema staršema. Čeprav imajo geji in lezbijke možnost odločanja kako bo njihova družina izgledala, so njihove odločitve sprejete na podlagi kulturnih predpisov, ki dajejo prednost biogenetskimi oblikam sorodstva (Berkowitz v Murphy 2013, 12). V povezavi s tem sem obravnavala tudi problem socialnega starševstva. Socialni starši namreč nimajo niti pravne niti genetske povezanosti z otrokom, zato imajo večkrat

težave pri sprejemanju identitete starša (Bergen in drugi 2006) v očeh družbe pa so večkrat videni kot odvečni.

Lahko rečemo, da so istospolne družine, ki veljajo za alternativne družine, v heteronormativnem kontekstu popolnoma izzvale pomen družine, sorodstva in starševstva. Ker so pod pritiskom heteroseksualnih norm in regulirane s strani zakonodaje, jim je proces ustvarjanja družine in tudi življenja kot družina močno otežen (Sobočan 2009). Spopadati se morajo z iskanjem ustreznih reproduktivnih tehnologij, prostora, kjer jim zakonsko ne bodo prepovedane, iskanjem darovalcev spolnih celic in ustvarjanja odnosov z njimi ter kasneje tudi s stigmo, ki jo nosi socialno starševstvo.

11 Literatura

1. Bengtson, Vern L., Alan C. Acock, Katherine R. Allen, Peggye Dilworth-Anderson in David M. Klein, ur. 2005. *Sourcebook of Marriage and Family Theory and Research*. London: Thousand Oaks.
2. Bergen, Karla Mason, Elizabeth A. Suter in Karen L. Daas. 2006. »About as Solid as a Fish Net: »Symbolic Construction of a Legitimate Parental Identity for Nonbiological Lesbian Mothers. *The Journal of Family Communication* 6 (3): 201–220.
3. Berkowitz, Dana in Maura Ryan. 2009. Constructing Gay and Lesbian Parent Families »Beyond the Closet«. *Qual Sociol* (32): 153–172.
4. Bernstein, Mary in Renate Reimann. 2001. *Queer families, queer politics: challenging culture and the state*. New York: Columbia university press.
5. Dempsey, Deborah. 2010. Conceiving and Negotiating Reproductive Relationships: Lesbians and Gay Men Forming Families with Children. *Sociology* (44): 1145–1162.
6. Donovan, Catherine. 2000. »Who Needs a Father? Negotiating Biological Fatherhood in British Lesbian Families Using Self-Insemination. *Sexualities* 3 (2): 149–164.
7. Golombok, Susan, Rachel Cook, Alison Bish in Clare Murray. 1995. Families created by the new reproductive technologies: Quality of parenting and social and emotional development of the children. *Child Development* 66 (2): 285–298.
8. Golombok, Susan. 2000. *Parenting: What really counts*. London and New York: Routledge.

9. --- 2013. Families Created by Reproductive Donation: Issues and Research. *Child Development* 7 (1): 61–65.
10. Hayden, Corinne P. 1995. Gender, Genetics, and Generation: Reformulating Biology in Lesbian Kinship. *Cultural Anthropology* 10 (1): 41–63.
11. Jones, Caroline. 2011. Looking Like a Family: Negotiating Bio-Genetic Continuity in British Lesbian Families Using Licenssed Donor Insemination. *Sexualities* 8 (2): 221–237.
12. Murphy, Dean A. 2013. The Desire for Parenthood. Gay Men Choosing to Become Parents Through Surrogacy. *Journal Of Family Issues* 34 (8): 1104–1124.
13. Rener, Tanja, Mateja Sedmak, Alenka Švab in Mojca Urek. 2006. *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Založba Annales.
14. Ritter, Michael J. 2010. Adoption by Same-Sex Couples: Public Policy Issues in Texas Law & Practice. *Texas Journal on Civil Liberties & Civil Rights* 15 (2): 235–254.
15. Robertson, John A. 2005. Gay and Lesbian access to assisted reproductive technologies. *Case Western Reserve Review* 55 (2): 324–372.
16. Ryan-Flood, Roisin. 2011. Contested Heteronormativities: Discourses of Fatherhood among Lesbian Parents in Sweden and Ireland. *Sexualities* 8 (2): 189–204.
17. Silva, B. Elizabete in Smart, Carol. 1999. *The new family?* London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
18. Sobočan, Ana Marija. 2009. Istospolne družine v Sloveniji. *Socialno starševstvo* (1–3): 65–86.
19. Švab, Alenka in Roman Kuhar. 2005. *Neznosno udobje zasebnosti: vsakdanje življenje gejev in lezbijk*. Ljubljana: Mirovni inštitut Socialno in biološko starševstvo.
20. Švab, Alenka. 2007. Sociološke razsežnosti fenomena novega očetovstva: primer očetovstva in starševstva v lezbičnih družinah. *Teorija in praksa*. V tisku.
21. Urek, Mojca. 2005. Lezbične in gejevske družine v Sloveniji: implikacije za socialno delo. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 155–174.
22. Zaviršek, Darja. 2009. Socialno starševstvo. *Socialno delo: časopis za teorijo in prakso* 48 (1/3): 3–17.